

FOLKLORŞÜNASLIĞA FOLKLORUN İÇİNDƏN GƏLƏN TƏDQIQATÇI

Hörmətli sədr və hörmətli Şura üzvləri! Bu gün biz, necə ki, məlumat verildi, Seyfəddin Həmzə oğlu Qəniyevin 65 yaşının tamam olması münasibəti ilə bura yığılmışıq. Hər şeydən əvvəl, mən yubilyarı təbrik edirəm, ona uzun ömür, can sağlığı arzulayıram. Demək istəyirəm ki, bizim İnstitutda keçirilən bu cür tədbirlərdə mən böyük həvəslə iştirak edirəm. Əslində biz folklorşünaslar bir-birimizin taleyindən ötrü, həyatından ötrü narahat olmalıyıq, bir-birimizin üstündə həтта, əsməliyik. Bəlkə də mən folklorşünaslara özümüzün simasında böyük qiymət verirəm, amma, belə hesab eliyirəm ki, biz folklorşünaslar Azərbaycan humanitar-filoloji fikir mühitində xüsusi adamlarıq...

Bütöv XX əsr ərzində Sovet folklorşünaslığının simasında Azərbaycan milli-mənəvi dəyərlərini Sovet hökumətinin və ideologiyasının imkan verdiyi çərçivədə topladıq, qoruduq, gətirib indiki XXI əsrə çatdırdıq. Və nəhayət ki, o böyük insanların – XX əsr folklorşünaslarının gördüyü işin zəminində Folklor İnstitutu quruldu, Azərbaycan ictimai düşüncəsində folklor və folklorşünaslıq konseptləri artıq milli-mənəvi dəyərlərimizin, milli ideologiyamızın tərkib hissəsi kimi tam şəkildə oturdu və özünə vətəndaşlıq hüququ qazandı. Bu prosesdə hamının, o cümlədən, bizim əziz yubilyarımızın da böyük zəhməti var...

...Azərbaycan folklorşünasları mənə həmişə bir qeyri-rəsmi tipologiyası baxımından düşündürüb. Folklorşünaslar haqqında çox yazılar yazmışam mən. Təqribən, 60-dan yuxarı həmkarım, ədəbiyyatşünaslar haqqında yazılarım var. Bu yazıları yazanda mənə maraqlı gələn cəhətlər olur. Maraqlı cəhət ondan ibarətdir ki, baxdım gördüm ki, yaşamış bir ömürdə – hər bir şəxsiyyətin, hər bir alimin bioqrafiyasında hökmən elə bir moment, elə bir məqam var ki, onu başqaları heç vaxt təkrarlaya bilmir. Necə ki, hər çiçəyin özünün açdığı gül var. Qərənfil tutaq ki, qızılgülün açdığı gülü açma bilməz. Bu mənada, Seyfəddin müəllimin özü də Azərbaycan folklorşünaslığının bir gülüdür, bir çiçəyidir və bir çiçək olaraq özünəməxsus ətri olan bir çiçəkdir...

Azərbaycan folklorşünasları öz tipologiyası baxımından iki qismə bölünür: bir folklorşünaslığa kitabdan gələn, bir folklorşünaslığa folklorun içindən gələn və bir də folklorun içindən gələn var ki, onun içindən heç vaxt çıxmıyanlar. Yəni folklorun içində qalanlar.

Mənim rəhmətlik elmi rəhbərim Mürsəl Həkimov Pedaqoji Universitetə 80-ci illərin sonunda saz gətirdi. Pedaqoji Universitet də bir kəndli universitet idi. Mən onun nümayəndəsiyəm. Hamısı kəndli idi orda, şəhər adamı az idi. Çox maraqlı, ağlamlı bir hal idi ki, kənddən gələn müəllimlər, laborantlar saza lağ eləyirdilər. Aşığı görəndə lağ eliyirdilər. Amma Mürsəl müəllim aşıqsız yaşaya bilmirdi. Aşığı auditoriyaya salırdı, aşığı göstərirdi. Nəyə görə? Ona görə ki, Mürsəl müəllim Qazax kimi son dərəcə zəngin bir folklor mühitindən çıxdı, gəldi şəhərə, şəhərdə o nə qədər “şəhər qazanının içində qaynasa da”, şəhərli bir insana çevrilə bilmədi. Ruhu etibarilə həmişə rayonda qaldı, həmişə kənddə qaldı və ona görə də Mürsəl müəllimin yaradıcılığının simasında ortaya qoyulan folklor poetikası bizim kimi müəyyən bir kitabazlar dəstəsinin simasında ortaya qoyulan folklor poetikasından tam fərqli hadisə idi. İkincisi, rəhmətlik Sədnik Paşayev. O, heç ümumiyyətlə, folklorlardan qopa bilmədi. Ümumiyyətlə, rayonda yaşadı. Mən Sədnik müəllimin ümumiyyətlə, folklor mətnlərini bədiiləşdirməyi ilə işim yoxdu. Çünki mühit elə idi ki, bədi təfəkkür sahibi idi. Amma Sədnik müəllim söhbət eliyəndə folklor mətnlərində – əfsanələrdə elə şeylərdən söhbət açırdı ki, Levstrosu oxumadan, Bartı oxumadan da onları bilir. Bax folklorun içində olmaq, folklorun mahiyyətindən qopmaq, folklorun özündə, ruhunda yaşamaq budur. Seyfəddin müəllim də Azərbaycan folklorunun

elə bil ki, bağrından qopmuş, bütövlükdə bütün yaradıcılığı etibarilə, oturuşu, duruşu, yeməyi, içməyi, həтта müəyyən mental davranışları etibarilə də folklorun ibarətdir. Bu mənada, Seyfəddin müəllimin folklorşünaslıqda yeri budur.

...Seyfəddin müəllimlə bağlı mən bir xatirəni qeyd etmək istəyirəm. Doktorluq dissertasiyası Ali Attestasiya Komissiyasından keçmişdi. Bu söhbəti mən Yaşar müəllimin öz dilindən eşitmişəm. Bu söhbət itməsin deyə, yaddaşlarda qalsın deyə onu Seyfəddin müəllimin kitabına yazdığım ön sözdə də qeyd etmişəm. Bizim hamımızın sevimliyi, gözəl ziyalı, prof. Qorxmaz müəllim qayıdıb deyib ki, bu dissertasiyanın içərisində Levstros, nə bilim o birisi, bu birisi niyə yoxdu? Axı bu regional folklor mühitindən yazılmış dissertasiyadır. Bunlar bunun içində olsa yaxşı olar, əsər nəzəri cəhətdən güvənlidir. Allah rəhmət eləsin, rəhmətlik Yaşar müəllim ona cavab verib. Levstrosun da, o birisilərinin də kitabları bizim M.F.Axundov kitabxanasında durub. Azərbaycanın gənc nəzəriyyəçiləri, nəzəriyyə aşıqları həmişə gedib o kitabları oxumaq imkanını əldə eliyəcəklər. Amma Kərbəlayi Fatmanın Məmməd həsən əmi (Yaşar müəllimin ədəbiyyatdan gələn məşhur obrazları idi), onlar hər gün ölüb-gedirlər. Hər gün ölüb-gedikcə özləri ilə heç vaxt geri qayıtmayacaq bir xəzinəni aparırlar. Bax Seyfəddin müəllim bu xəzinəni batmaqdan, ölməkdən, məhv olmaqdan xilas edib. Bu mənada Seyfəddin müəllimin Azərbaycan folklorşünaslığı qarşısında çıxışının sonunda deyəcəyim unikal xidməti var...

Keçək Seyfəddin müəllimin professional araşdırmalarına. Seyfəddin Qəniyev Azərbaycan folklor mühitləri içərisində xüsusi hadisə olan Şirvan folklor mühitini öyrənib. Niyə görə Şirvan folklor mühiti xüsusi hadisədir? Mən həmişə maşında olanda, yol gedəndə aşıqsızları söhbətə tuturam. Söhbətə tutduğum adamlardan biri Elxan müəllimdir, Elxan Məmmədli...

Mən fikir verib görmüşəm ki, tutaq ki, Göyçədən çıxmış hər hansı bir folklorşünas Göyçə folklor mühitini bilir. Borçalıdan çıxmış Borçalını bilir. Şirvandan çıxmış adam Şirvan folklor mühitini bilir. Amma bütün bunların fəvqündə Azərbaycan folkloru nədir? Bu adamlar özlərinin regional folklor mühitindən qopub, həmin bu folklorun bütövünə baxıb onun sistemli bir mahiyyətini təsvir edə bilmirlər. Necə ki, Novruz ustadıbayramı ilə bağlı tədqiqatlarımızda, kim Novruz bayramını evində necə görübsə, öz kəndində, mən tutaq ki, Biləsuvarın Bəydili kəndində necə görmüşəmsə, o təsəvvürlərdən, stereotiplərdən qopub Naxçıvanda, Şəkiddə, Lənkəranda olan Novruz bayramını qəbul etməmək istəmirəm. Ona görə də öz gördüyümü yazıram və mənim öz gördüyüm variantı – öz variantımı invariant adına təqdim edirəm elmi mühitə...

Həmişə mən Elxan müəllimə suallar vermişəm. Elxan müəllim, Şirvan Koroğlusunu, mən həmişə demişəm ki, tutaq ki, bunun da əlində saz var, onun da əlində saz var. Bax bu havaları birləşdirən nədir?

Həmişə bununla bağlı suallar vermişəm və müəyyən qədər cavablar almışam. Amma bunun monoqrafik cavabları ortada yoxdur. Bu boyda bizim Azərbaycan – Qaradağ, Təbriz, Urmiya, Borçalı, Göyçə, Gəncəbasar və Şirvan, bütün bu folklor mühitlərinin hamısı bir-birindən aralana bilmir. Nə sirdisə bunlar maqnit kimi bir-birinə birləşir. Bu sistemi birləşdirən bir nüvə var, bu sistemi birləşdirən bir mərkəz var. Bax Azərbaycan folklor mühitləri içərisində bəlkə təsiri görünməsə də mərkəz rolunu Şirvan folklor mühiti oynayır. Şirvan folklor mühitində, Şirvan aşıq mühitində də bu tarixi situasiyanı, bu tarixi şans Şirvan dövləti verdi. Biz – digər mühitlərdən çıxanlar həmişə Şirvan aşığının sazla, balabanla oxumağına lağ eliyirik. Deyirik ki, bu əsl aşıq deyil. Çox maraqlıdır, **500, 600, 800 il əvvəl Şirvan aşığı məgər indiki ansambl formasında olub?** Yox. Sadəcə olaraq, bölgələrdən gələn enerji həmişə mərkəzdə kəşib yeni bir keyfiyyət hadisəsinə çevrildiyi kimi, Şirvan mədəniyyətində də digər kanallardan gələn – muğam da, saz da, rəq-qaslıq da hamısı gəldi və Şirvan aşığını yeni keyfiyyətə qaldırdı. Şirvan aşığı yeni keyfiyyətə, yeni mərhələyə qalxdı, digər folklor mühitlərində olan aşıqlar klassik dəyərləri mühafizə elədilər. Bax, **Seyfəddin müəllimin bəlkə də bəxti və taleyi onda gətirib ki, Şirvan folklor mühitində anadan olub.** Heç şübhəsiz ki, Borçalıda anadan olsaydı, Borçalını o cür öyrənəcəkdə. Məsələn, bizim Qalib müəllim də öyrənir, rəhmətlik Mürsəl müəllim də (Mürsəl Mürsəlov), mən onu görmüşəm, Elxan müəllimdən onun görkəmini soruşmuşam, deyirlər şikəst kişi olub, Vaqif Yusifli də yazıb. Amma Azərbaycan folklorşünaslığında Şirvan aşıq mühiti, Şirvan folklor mühiti deyilən bölgəni fenomen adlandırsaq, **həmin o fenomenin ən fundamental tədqiqatçısı Seyfəddin Həmzə oğlu Qəniyevdir. Bax, bu onun Azərbaycan folklorşünaslığı qarşısında unikal xidmətidir. Bəs bu xidmətin keyfiyyəti nədədir?..**

Mən ümumiyyətlə, folklorşünas həmkarların haqqında yazanda həmişə fikirləşirəm ki, axtarıb-axtarıb onun yaradıcılığında elə momentlər tapıram ki, o, özüdür. Əslində xətrinə dəyməməyə bir qədər də şirin sözlərlə bəzəyirəm. Amma o şirin sözlərin altında bütün hallarda həmin adamın mahiyyəti ifadə olunur.

Folklorşünas alim Seyfəddin Qəniyevin Şirvan sənətkarları ilə **bağlı çap etdiyi kitabların hamısını bir özünəməxsus xətt birləşdirir.** Bu xətt Azərbaycan folklorşünaslığı elmində folklor ustalarının mənəvi irsinə münasibətdə əsasən Qəniyev tərəfindən ardıcıl şəkildə tətbiq olunaraq artıq onun fərdi tədqiqat üslubuna çevrilmiş yanaşma modelini özündə gerçəkləşdirir. O, hər hansı bir aşığı, söz ustadıbayramı ni təqdim edərkən janrından, məzmun və formasından asılı olmayaraq heç nəyi kənar qoymur. Bu, bir doğum kağızının, orta məktəb attestatının, yaxud pasportun surəti də ola bilər, həmin sənətkar haqqında dinləyici-informator xatirəsi də ola bilər. Seyfəddin müəllim fərq qoymadan hər cür sənədi kitaba daxil edir. Maraqlıdır ki, bu sənədlər arasında xatirələr, sənətkarlar haqqında onları görmüş insanların danışdıqları xüsusi yer tutur. Bəzi tədqiqatçılara bu, qəribə gəlir. Seyfəddin müəllimi kitablara hər sənətkar haqqında ən müxtəlif materialları daxil etməkdə qınayanlar da tapılır. Lakin, o, məhz bir folklorşünas kimi nə etdiyini, nə iş gördüyünü dərindən dərk edir və onun yaşaması, doğrudan da, doğru yaşama, doğru bir yol olub, folklorun mənə və mahiyyətini özündə əks etdirir...

...Seyfəddin müəllim gələcəyi keçmişdə, gerçəkliyi yaddaşda arayan müdrik alimdir. Ona görə də hər hansı bir sənətkar haqqında tədqiqat apararkən əsaslandığı ən böyük qaynaq folklor yaddaşı olur. Çünki ulu ustaları məclislərdə canlı ifadə görən adamlar bir-bir dünyanı tərk edir və öz yaddaşlarını özləri

ilə aparırlar. Seyfəddin müəllim belə ustaları görmüş informatorları böyük həssaslıqla dindirir, onların yaddaşını canlandırır sənətkarların ifa tərzini, təhkiyə üslubu, məclis adamı, maraqlı hadisələri və s. haqqında informasiyaları qeydə alır. Biz heç bir mübaliğəyə yol vermədən vurğulamaq istəyirik ki, bu yanaşma tərzini, yəni Seyfəddin müəllimin reallaşdırdığı bu tədqiqatçılıq tərzini üstündən bir neçə onillik keçəndən sonra alimin **saz-söz ustaları haqqında kitablarını əvəzsiz bir mənbəyə çevirəcək. Şirvan sənətkarları haqqında bu kitabları nəinki bir mənbə, eyni zamanda qiymətli misilsiz məxəz olması çox sonralar canlı ifanı, məclis adamını, folklor mühitini görmüş insanlar artıq bu dünyada olmayanda dərk olunacaq.** Qardaşım Qəniyevin tədqiqatları da özünün əsl qiymətini o vaxt alacaq. Bu, Azərbaycan folklorşünaslığı elminin məhz gələcək həqiqətidir. Bu mənada Seyfəddin müəllimin kitabları janrı baxımından bir yaddaşnamə olub, **milli yaddaşımız olan folklorumuz və yaddaşşünaslıq elmi olan folklorşünaslığımızın məhz gələcəyi ilə bağlı hadisədir.** Bir haşiyyə çıxıb sözü bitirmək istəyirəm...

...Şirvan aşıqlarının oynamaqlarını yəqin ki, görənələr var. Şirvan aşığının oynamağı unikal bir hadisədir. Heç bir bölgənin aşığı o cür oynamır və ümumiyyətlə, çox az oynayırlar. Mən bu dəfə Gəncəbasar aşıqlarında qəribə bir oynamaq üslubu gördüm. Maraqlı nədir? O oynamaq heç kəsə yoxdur. Toyda biz istənilən formada oynaya bilirik. Həтта indi milliləşib də, cavan uşaqlar qəribə şəkildə ayaqlarını vururlar. Şirvan aşığının oynamağını adi adamlar oynayırlar. Bir dəfə Ağaverdi Xəlil qayıtdı dedi ki, **bu oynamaq sufi oynamağıdır.** Şirvanın höykürüb, meydanın bu başından o başına, o başından bu başına tullanıb oynayan aşıqlarından biri Aşıq Yanvardır. Bu dünyadadı o. Şirvan aşıqlarının oynamağı, onun ayaqları çəkildimi? Yox! Yazıldı mı? Yox! Şəkil düşdümü? Yox! Yox, elənmədi. Şirvan aşığının oynamağı batdı və Şirvan aşığının oynamağı simasında Azərbaycan folklorşünaslığı aşığın özünün **sufi keçmişi ilə bağlı son dərəcə əlaqə qaynağı kodunu itirdi və özü də əbədi itirdi. Bax, Seyfəddin Qəniyev bunun alimidir...**

Mən istəyirəm Seyfəddin Qəniyevi bizdən fərqləndirən istərkeyfiyyətlərini deyim. Məsələn, mən həmişə folklor mühitində olan, folklor toplayan folklorşünaslara paxıllıq hissi ilə baxıram. Folklor toplamağa da getmirəm. Mən o folklorşünasları unikal alim sayıram. Belə hesab edirəm ki, **Seyfəddin Qəniyev kimiləri, folklor toplayan alimləri qorumaq lazımdır. Onlar ciddi şəkildə qorunmalıdır.** Həтта deyirdim ki, onlar informatorları ilə birlikdə UNESCO-nun mədəni irs siyahısına düşəcək adamlardır...

Seyfəddin müəllimin Allah canını salamat eləsin. Ona özümdən də çox ömür arzulayıram. Amma Seyfəddinin kimliyi özü dünyada olmayanda üzə çıxacaq. Son diləyim, son arzum, Allahdan ona çoxlu ömür arzulayıram...

Seyfəddin RZASOY,
AMEA Folklor İnstitutunun
"Mifologiya" şöbəsinin müdiri,
filologiya elmləri doktoru